

К.А. Татаринов

**КРАЄЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ЗООЛОГІВ
ПРИРОДОЗНАВЧОГО МУЗЕЮ У ЛЬВОВІ**

Основне завдання краєзнавства — вивчення природи певного регіону, в тому числі фауни, або тваринного світу з науковою, практичною, навчальною, пізнавальною, виховною метою. У цьому відношенні величезний вклад музеїв, які віддзеркалюють рівень культури нації, виховують населення в дусі бережливого, раціонального використання тваринних ресурсів, їх примноження та охорони рідкісних і зникаючих видів, враховуючи проблему глобального збереження генофонду фауни.

Державний природознавчий музей НАН України є безцінною науковою скарбницею з добре етикетованим численним палеозоологічним і зоологічним матеріалом, який дає уяву про закономірні зміни фауни у часі, стверджуючи цим основні принципи еволюції.

Краєзнавча цінність природознавчого музею полягає в тому, що переважна більшість палеозоологічних і зоологічних експонатів зібрані у межах західного регіону України. Іншими словами, у музеї представлена викопна і рецентна фауна Західного Полісся, Придністровського Лісостепу, Передкарпаття, Українських Карпат і, в меншій мірі, Притиснянської рівнини (Закарпаття), Причорномор'я та Лівобережної України. Таким чином, музей відображає тваринний світ усієї нашої держави, але основний краєзнавчий акцент зроблений на західний регіон.

Про краєзнавців палеозоологів та зоологів, які працювали і накопичували експонати з часів заснування музею і до 1940 р. написано чимало у відносно давній та сучасній літературі. Краєзнавчий доробок українських дослідників висвітлений недостатньо, чим і пояснюється це повідомлення.

В галузі дослідження історії фауни безхребетних краю величезний науковий, пізнавальний, навчальний доробок доктора геолого-мінералогічних наук Северина Івановича Пастернака. Працюючи в музеї, він усе життя пов'язав з вивченням моллюсків крейдового періоду західного регіону України. Заслуга С. І. Пастернака ще і у тому, що він залучив до цієї принципово важливої краєзнавчої роботи славу плеяди молодих науковців В.І. Гаврилишина, В.А. Гинду, С.П. Коцюбинського, Ю.М. Сеньківського, Д.М. Дриганта та багатьох інших. Деякі з яких стали провідними спеціалістами у цій галузі.

С.І. Пастернак досконало вивчив крейдові відклади Волино-Подільської плити і зробив геологічний розріз від околиць Володимир-Волинського до Дністра, дав схему поширення альб-сеноману, повідомив про знахідку сантонських белемнітів у журавенських пісковиках. У

монографії “Біостратиграфія крейдових відкладів Волино-Подільської плити” [2] він запропонував схему розчленування крейдових відкладів, описав поширення фауни за ярусами і зонами. У 1964 р. у співавторстві з В.І. Гаврилишином подав характеристику середнього альбу околиць Мельнице-подільської над Дністром.

Основним науковим твором С.І. Пастернака та його учнів стала фундаментальна монографія “Стратиграфія і фауна крейдових відкладів заходу України” з чудовими фотографіями вірців викопної фауни [3]. Увесь фактичний матеріал, який збирався під час експедицій у різних пунктах Львівської, Тернопільської, Хмельницької та інших областей, нині зберігається у палеозоологічних фондах музею і є неоціненним науковим скарбом.

Суттєва стаття С.І. Пастернака “До геологічної термінології”, яку мають взяти “на озброєння” усі краєзнавці.

Щирий охоронець природи, в першу чергу неорганічної, прекрасний музейний працівник, тонкий знавець народних звичаїв, висококваліфікований науковець і просто скромна людина з великої літери — таким був С.І. Пастернак у житті і таким залишиться на довгі роки в історії українського краєзнавства і у пам’яті тих, хто з ним спілкувався.

Доктор біологічних наук Павло Павлович Балабай поєднував у собі знавця в галузі морфології хребетних і одночасно краєзнавця-іхтіолога. Був знаний палеозоолог. Працюючи у природознавчому музеї, він наполегливо вивчав природу західноукраїнського краю, в першу чергу гідромережу і пов’язану з нею іхтіофауну. П.П. Балабай ретельно обстежив верхню течію Дністра та його притоки від м.Самбора до м.Мельниця-Подільська, де у Дністер впадає р.Збруч. Одночасно були обстежені ріки: Черхава, Стрий, Опір, Лімниця, Верещиця, Щирик, Зубра, Збруч, Серет. За час роботи було зареєстровано 38 видів риб, при описі яких П.П. Балабай подавав і народні місцеві назви, наприклад: форель — пструг, харіус — пир, головень — клин, клен, краснопірка — червінка, білизна — фат, верховодка — уклея, шлея, рибець — синьогуб тощо [1]. Ним же встановлено гірський тип іхтіофауни Дністра, що характеризується переважанням підуста, марени, головня, рибця та інших реофільних форм.

Важко переоцінити краєзнавче значення досліджень П.П. Балабая по птераспідам — викопним панцирним риbam нижнього девону (олд-реду) Поділля, бо саме ці давні морські мешканці мають принципове значення для стратиграфії відповідних відкладів. Збираючи матеріал поблизу Заліщик, Устечка, Бучача, Бур’янівки, Залісся по річках Дністер, Джурина, Коропець, Стрипа, П.П. Балабай виявив шість видів птераспід, зразки з якими зберігаються у фондах музею.

Невисокого зросту, з приємним лицем і доброзичливою посмішкою, охайний і дисциплінований, урівноважений і щирий Павло Павлович

вніс неоцінний дарюбок у розуміння механізму філогенії безщелепних, риб, а також вивчення сучасної дністерської іхтіофауни.

Доктор біологічних наук, професор Федір Йоганович Страутман, крім численних наукових та науково-популярних статей, залишив сучасникам і нащадкам дві узагальнюючі монографічні праці: "Птицы Советских Карпат" [4] і два томи "Птицы западных областей УССР" [5]. Зрозуміло, що обидва капітальні твори за характером виключно краєзнавчі і їх значення в дослідженнях фауни заходу України займає чільне місце.

Книга про пернатих Карпат особлива цікава і на неї посилаються багато дослідників-орнітологів та краєзнавців. Побудувати сучасну музейну експозицію без врахування того, що містить книга неможливо, бо, поряд з описом 180 видів птахів, в ній подані оригінальні відомості із зоогеографії, екології та біоценології не лише птахів, але й інших наземних хребетних — земноводних, плазунів, ссавців. Цілком новий матеріал містить розділ "Ландшафтно-зональне розміщення авіафауни" і саме за таким принципом доцільно створювати музейні експозиції, враховуючи специфіку відповідного регіону. Краєзнавчу цінність становить розділ по типах ареалів та походженню авіафауни Українських Карпат із врахуванням ролі річкових долин у формуванні тваринного населення, в першу чергу птахів.

У другій монографії подано опис 315 видів пернатих, в основному, на підставі перегляду чудових колекцій музею і нових спостережень Ф.Й. Страутмана та його колег по музею та біологічному факультету Львівського державного університету, де він багато років завідував кафедрою зоології хребетних тварин. Цей двотомник є орнітологічною енциклопедією західного регіону України, що слід брати до уваги краєзнавцям.

Ф.Й. Страутман був здібним організатором природоохоронної роботи, прекрасним популяризатором краєзнавчих фауністичних досліджень, щирим вихователем студентів-біологів, серед яких з часом сформувались кваліфіковані спеціалісти-орнітологи.

1. *Балабай П.П.* До вивчення іхтіофауни басейну верхнього Дністра // *Наук. зап. Природозн. Музею АН УРСР.* — К., 1952. — Т. 2. — С. 3-23.
2. *Пастернак С.І.* Біостратиграфія крейдових відкладів Волино-Подільської плити. — К.: Вид-во АН УРСР, 1959. — 99 с.
3. *Пастернак С.І.* Стратиграфія і фауна крейдових відкладів заходу України. — К.: *Наук. думка*, 1968. — 272 с.
4. *Страутман Ф.Й.* Птицы Советских Карпат. — К.: *Изд-во АН УССР*, 1954. — 331 с.
5. *Страутман Ф.Й.* Птицы западных областей УССР Львов: *Изд-во ЛГУ*, 1963. — Т. 1. — 199 с. — Т. 2 — 182 с.

КРАЕВЕДЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УКРАИНСКИХ ЗООЛОГОВ ПРИРОДОВЕДЧЕСКОГО МУЗЕЯ ВО ЛЬВОВЕ

Рассматривается роль известных зоологов Украины (С.И. Пастернака, П.П. Балабая, Ф.И. Страутмана) в изучении современной и ископаемой фауны на западе Украины.

STUDYING OF LOCAL LORE OF UKRAINIAN ZOOLOGISTS OF MUSEUM OF NATURAL HISTORY IN LVIV

A role of famous zoologists of Ukraine (S.I. Pasternak, P.P. Balabaj, F.J. Strautman) in studying of modern and paleofauna in the West of Ukraine is considered.

Львівський державний лісотехнічний університет